

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוכוב (דור ההמשך ע"ר) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Luty 2018

Masowe Groby na ulicy Kawiej

Autor: Wiesław Paszkowski, Muzeum Częstochowskie, Ośrodek Dokumentacji Dziejów Częstochowy
Edycja: Alon Goldman, Przewodniczący Stowarzyszenia Żydów Częstochowian w Izraelu

W nocy z 21 na 22 września 1942 niemiecka policja (kierowana przez Hauptmanna Schutzpolizei Paula Degenhardta, wspierana przez formacje pomocnicze) otoczyła teren częstochowskiego getta i rozpoczęła pełną izolację tego obszaru. Deportacja do obozu zagłady wiązała się z dużą liczbą ofiar śmiertelnych, gdyż podstawową zasadą była kara śmierci za jakikolwiek opór, próbę ukrycia się czy ucieczki. Oznaczało to konieczność chowania zamordowanych w obrębie blokady. Na ten cel Niemcy wybrali niezabudowane działki przy ul. Kawiej 20 i 22, przy samej północnej granicy częstochowskiego getta. Według żydowskiego historyka Libera Brenera, autora pracy *Widersztand un umkum in czenstochower geto* jeszcze przed początkiem deportacji Schutzpolizei wysiedliła stamtąd wszystkich Żydów, a pierwszego dnia akcji, 22 września 1942 zajęto się organizacją procesu usuwania i grzebania zwłok pomordowanych.

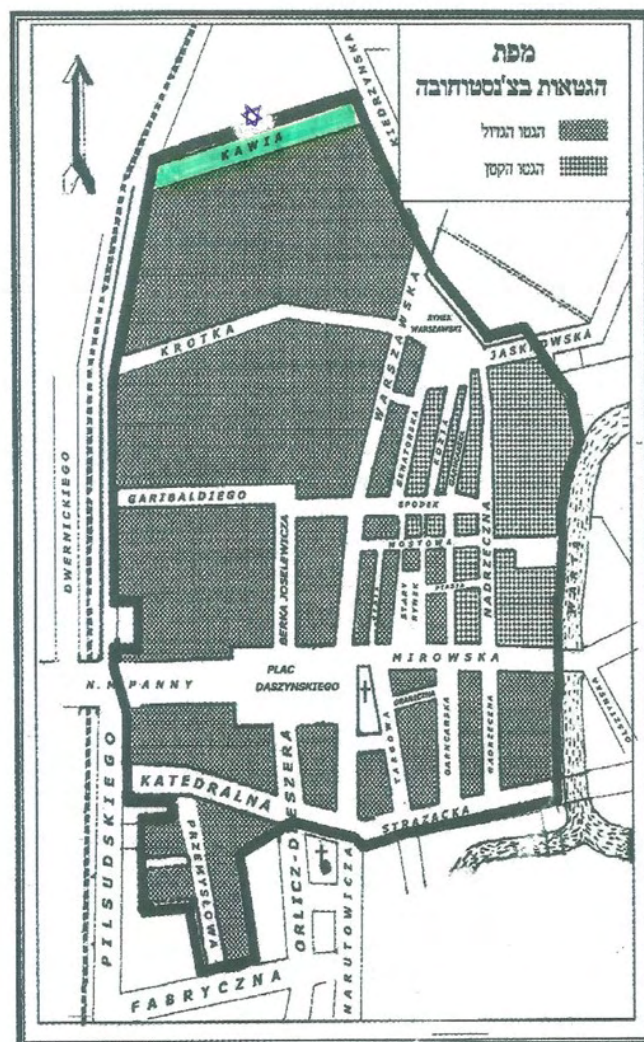
Kompleks Grobów Masowych przy ulicy Kawiej
<https://goo.gl/maps/jSspWUKnUD22>

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Lokalizacja Masowych Grobów na granicy getta

Żydzi Częstochowianie, Współistnienie - Holocaust - Pamięć, מקור:
.wyd. WSP, APCZ, w Częstochowie, ŻIH, 2004

Niemcy sprowadzili [...] starego członka Chewra Kadisza, Miskę, który ma, pod nadzorem żandarma Überschära, kierować zbieraniem zabitych i przewożeniem na ulicę Kawią, gdzie są już przygotowane 2 wielkie doły na masowe groby.¹

Hauptmann Degenhardt zapewnił Misce pełne bezpieczeństwo, jeśli dobrze wywiąże się ze swoich obowiązków. Przydzielił mu także mieszkanie na terenie byłej odlewni „Metalurgia” przy ul. Krótkiej. Misce przydzielono jako tabor wozy konne należące wcześniej do żydowskich rzeźników, używane do przewozu tusz

¹ Brener, *Widersztand un umkum in czenstochower geto*, Warszawa [1950], s. 77.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ע"ר) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel: 03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

zwierzęcych. Od góry były przykryte drewnianymi klapami, podnoszonymi z boku wozu.²

Początki prac tego dnia na Kawiej opisał dokładnie Janusz Czaryski:

W porze obiadu folksdojcz Blanke, [...] powiedział nam, że otrzymał rozkaz zaprowadzenia nas do „Metalurgii”. Kiedy przyszedliśmy tam, bandyta Degenhardt kazał nam biec do bramy, gdzie stali już Niemcy i przeprowadzali selekcję, bijąc Żydów.

W bramie podszedł do mnie policjant i kazał wyjść na zewnątrz. Znajdowała się tam grupa 70 mężczyzn i żandarm poprowadził nas na ulicę Kawią. Inny żandarm na koniu przejął naszą grupę i powiedział, że będziemy pracować. Narzędzia były już na miejscu.

Połowę mężczyzn wziął do kopania grobów, a inni układali trupy. Żandarm przemówił do nas i powiedział, że powinniśmy wykonywać pracę „anständig” [przyzwoicie], jeśli nie, jest tu miejsce dla nas wszystkich...

Nie do opisanego jest przerażenie, kiedy zobaczyliśmy furi, służące do przewożenia mięsa, które przywoziły martwe ciała zamordowanych żydowskich ofiar. Ciała układaliśmy w grobie rzędami, głowa przy głowie. Po każdym rzędzie [warstwie] sypaliśmy wapno albo chlor.³

Nie mamy bezpośrednich relacji z następnymi dniami na Kawiej. W książce Brenera jest zawarty opis sporządzony w oparciu o powojenne opowiadania nieżydowskich mieszkańców.

Wozy z zabitymi jechały na ulicę Kawią, gdzie Schutzpolizei wyrywała trupom złote zęby i obcinała palce ze złotymi pierścionkami, które zbierano do koszy i wywożono. Tu także przywożono starców, chorych i dzieci, których zmuszano do rozebrania się i ułożenia się w szeregu obok grobu twarzami do dołu. Dopiero wtedy żandarmi szli od jednej ofiary do drugiej strzelając każdemu w głowę. Potem część ubrań oddawana była mieszkańcom tej ulicy, których wcześniej zmuszono do wrzucenia zwłok do masowego grobu.⁴

Groby na Kawiej były więc także miejscem mordów.

² Relacja ustna pani Bolesławy Proskurowskiej.

³ *Sefer Czenstochow*, t. 2, szpalta 87, 88.

⁴ Brenner, *Widersztand*, s. 82.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Pociągi deportacyjne do obozu zagłady w Treblince odchodziły co 3 dni, ale w ciągu dwudniowej przerwy niemieccy policjanci, wspomagani przez formacje pomocnicze, przeszukiwali opróżnione domy rabując pozostawione mienie i mordując ukrywających się Żydów, dlatego wozy przywoziły zwłoki codziennie, aż do końca akcji. Ostatni transport formowano 7 października 1942. Wtedy Degenhardt kazał wezwać Miskę wraz z żoną i skierował ich do wagonów. Na wyrzut Miski odpowiedział, że słowo oficera wobec Żyda nie obowiązuje.

Komando furmanów i grabarzy kierowanych przez Miskę zwiozło na ulicę Kawią ciała 1600 zamordowanych osób. Po wojnie podawano jednak, że leży tutaj co najmniej 2000 zamordowanych. Czyli co najmniej 400 Żydów zabito na miejscu.

Akt oskarżenia w powojennym procesie Degenhardta zarzucał mu zamordowanie 20 chorych Żydów w październiku 1942.⁵ Byli to robotnicy przymusowi, których po selekcjach skoszarowano w Hasagu Pelcery. Tam stwierdzono u nich jakąś chorobę. Ponieważ ze względu na skrajnie złe warunki sanitarne (robotnicy spali w ubraniach na betonowej podłodze, mieli bardzo ograniczony dostęp do wody i sanitariatów) obawiano się epidemii, Degenhardt kazał wszystkich chorych przewieźć na Kawią. Tam wykopano dół. Degenhardt kazał chorym biegać wokół grobu, wziął od strażnika fabrycznego pistolet maszynowy i jedną serią zabił wszystkich. Sąd w Lüneburgu po wysłuchaniu eksperta uznał rzecz za realną technicznie i dał także wiarę 2 naocznym świadkom mordu.

Początkowo grobami opiekował się Okręgowy Komitet Żydowski w Częstochowie. Ogrodził je siatką metalową, ustawił na nich dwie płyty betonowe z napisami w języku polskim i jidysz:

**Masowy grób
Żydów
ofiar hitleryzmu
22.IX.1942.
Cześć ich pamięci.**

**Masn-kejwer fun di dermordete
jidn- funem hitlerizm
22.IX.1942
Chewod zajer ondenk**

W prawym polu adres jest w jidysz i polskim, a w lewym polu adres tylko w języku polskim - A.G.

⁵ Zarzut nr 23. Wyrok w procesie Degenhardta.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Opieka napotykała na duże trudności, ponieważ teren był własnością prywatną. Władze miejskie chciały dokonać ekshumacji, bo obawiały się wybuchu epidemii (groby znajdowały na terenie miasta w bliskim sąsiedztwie domów mieszkalne, tuż obok uprawiano ziemniaki).

Nie mogąc sprostać obowiązkom Okręgowy Komitet Żydowski w Częstochowie przekazał groby władzom Częstochowy, a te zleciły stałą opiekę przedsiębiorstwu Zielen Miejska.⁶ Po przekształceniu w Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej nadal sprawowało ono opiekę. Wiadomo, że w 1962 groby były uporządkowane. Na grobach urządzono trawniki, posadzono róże. Przy grobach ułożono betonowe chodniki, przy ogrodzeniu urządzono żywopłot. Potem na bieżąco dokonywano pielęgnacji i napraw, np. w 1982 r. wykonano remont nawierzchni płyt chodnikowych oraz wymianę siatki ogrodzeniowej. Prawdopodobnie w latach 90. XX w. zamontowano obecne ogrodzenie żeliwne.

Kompleks stanowią dwie mogiły o wymiarach: $36,0 \times 4,5 = 162 \text{ m}^2$ i $33,0 \times 9,0 = 297 \text{ m}^2$. Całość powierzchni to 661 m^2 .

Prawe pole

⁶ Pismo nr 448/I/50 z 9 X 1950 podpisane przez J. Krauze i M. Ledermana.

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוכוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 – תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Na prawym polu jest mały nagrobek postawiony przez członków rodziny kobiety. Liba GELBART, która według posiadanych przez rodzinę świadectw prawdopodobnie tu została pochowana i na niej napisano po polsku.

Lewe Pole - ścieżka wejściowa do niego wzdłuż budynku

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוכוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
ת.ד 65050 תל אביב 61650 – טל: 03-6749322 – P.O.B 65050 Tel Aviv 61650
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוכוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 תל אביב – ת.ד. 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Na chodniku prowadzącym do zbiorowych grobów widnieje napis **"If I Forget - Jeśli Zapomnę..."** wykonany przez uczniów Zespół Szkół Plastycznych im. Jacka Malczewskiego z Częstochowie

התאחדות יוצאי מחוז צ'נסטוהוב (דור ההמשך ער) בישראל
Association of Częstochowa District Jews in Israel
P.O.B 65050 Tel Aviv 61650 – Tel:03-6749322 – טל: 61650 – תל אביב 65050
E mail: czestochowajewsinisrael@gmail.com

Zdjęcie lotnicze z 1944 roku przedstawiające teren z miejscami, w których znajdują się Masowe Groby

AERIAL PHOTO - CZEŚTOCHOWA /AUGUST 1944
DISTURBED AREAS ON KAWIA STREET

Zdjęcie lotnicze sprzed kilku lat przedstawiające działkę z Masowymi Grobami

